

KEMÉNY ZSIGMOND ESETE AZ MKP-VAL
(VALAMINT AZ MDP-VEL
ÉS AZ MSZMP-VEL)

„Ki a történezet emlékeiből pártfegyvert akar kovácsolni, ki a kegyeletet a múlt iránt, pillanatig érdekekért áldozza fel és az igazságot, mint a barbár nép a Vesza-szüzet, előbb rabnóvé teszi, hogy aztán mint törvényes sajátját, joggal szeplősíthesse meg – az oly író számítson cimboráinak dicséretére és azon megvesztegethetlen esküdszéknek, mely az értelmesek közvéleményét fejezi ki, kárhoztatására.”¹

Viszonylag rövid időn belül ez a harmadik alkalom, hogy Szegedy-Maszák Mihály életművéről szólhatok. Nincs ellenemre, de sokkal jobban szeretném, ha még nem lenne időszerű. Most, harmadjára, igyekszem nem túl sokat megismételni abból, amit a másik két alkalommal mondtam.

Nem várom, hogy mindenki egyetértsen velem, de számomra Szegedy-Maszák Mihály legjelentősebb tette az volt, hogy visszahelyezte Kemény Zsigmondot méltó helyére, a magyar irodalom első vonalába, a legnagyobb íróink közé. Eltelt azóta negyvenvalahány év. Máig nincs irodalomtörténész, aki vitaná Szegedy-Maszák Mihály érveit vagy a tettének helyességét. Manapság sokkal inkább az érdemel magyarázatot, miért és mivel szemben volt szükség arra, amit Szegedy-Maszák Mihály végrehajtott. Milyen előzmények után, milyen körülmények között

¹ KEMÉNY Zsigmond, „Forradalom után”, in KEMÉNY Zsigmond, *Változatok a történelemre*, szerk., jegyz., utószó TÓTH Gyula (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982), 272.

történt meg? Mit jelentett akkor? A következőkben erről fogok beszélni.

Az időpont legkevésbé sem volt alkalmas. 1972-ben, amikor Szegedy-Maszák Mihály első írása Kemény Zsigmondról megjelent, éppen beköszöntött a szocialista irodalomtudomány egyik kis jégkorszaka.² Zajlott a strukturalizmus-vita, melynek során a régi gárda egyes tagjai megkísérelték visszacsinálni a megelőző évtized fejleményeit, vagyis megpróbálták meg nem történné tenni a kortárs irodalomtudomány hazai áttörését. A maradiak egyik húzása az volt, hogy elvették az Irodalomtudományi Intézettől a *Kritika* című folyóiratot, és 1972 februárjától Pándi Pál ideológiai felügyelete alá helyezték.

Ezzel, Pándi Pál személyében meg is van, Szegedy-Maszák Mihály mellett, történetünk másik főszereplője. 1972-ben Pándi 46, Szegedy-Maszák 29 éves. Ez azonban még csak nem is a kezdete a történetnek. A sors – nevezzük talán így a társadalom, történelem és egyén kölcsönhatásának azt a dimenzióját, melyet nem igazán értünk – már évtizedekkel, talán egy egész évszázaddal korábban intézkedett Pándi Pál és Szegedy-Maszák Mihály szembeállításáról. Mindenesetre a szálak már javában szövődtek, amikor nekik maguknak még sejtelmük sem lehetett az ellentétükről. Nehéz elhárítani a gondolatot: messzire nyúló történelmi és társadalmi összefüggései révén némiképp olyan ez a történet, mintha Kemény Zsigmond is dolgozott volna a megformálásán – eltekintve, szerencsére, a Keménynél elkerülhetetlen tragikus végkifejlettől.

² SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Kemény Zsigmond, *Élet és irodalom. Tanulmányok*, szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta TÖTH Gyula (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1971)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 76 (1972): 719–723.

Kemény Zsigmond 1945 előtti befogadástörténete a legkevésbé sem érdektelen. Ezúttal – igazságtalanul – csak néhány nevet említek abból a történetből, melynek még hozzávetőleges felvázolására sincs most idő: Gyulai Pál, Papp Ferenc, Beöthy Zsolt, Péterfy Jenő, Schöpflin Aladár, Galamb Sándor, Szerb Antal, Pais Dezső, Martinkó András. Van némi igazságtalanság abban is, hogy a történetet ezúttal Pándi Pál és Szegegy-Maszák Mihály szembenállására egyszerűsíttem. Voltak nélkülözhetetlenül fontos mellékszereplők 1945 után is, mint például Barta János, Sötér István, Nagy Miklós. Néhány szempont, annak magyarázatára, miért nem ők a főszereplők: mélység, részletesség, terjedelem, színvonal, hatékonyság, eljárás mód. Az ő szerepükre később még visszatérek röviden.

A sokak által rajongásig szeretett debreceni tanárnak, Kardos Lászlónak a fia, Pándi Pál, nem véletlenül csöppent az eseményekbe. A laxenburgi koncentrációs táborból visszatérve az Eötvös Collegium kommunista diákja, s az 1945-től ugyancsak kommunis-taként fellépő Király István tanítványa volt. Pándi dicstelen szerepet játszott abban, hogy Németh G. Bélát és Hankiss Elemért más társaikkal együtt eltávolították a Collegiumból, de az intézmény felszámolásában már nem vett részt. Németh G. Bélával szemben később valamelyest megengyhült, de a közös debreceni múltjuk ellenére egész életében ellenérzései voltak Hankissal szemben. Lehet ezt úgy is mondani: Hankiss a frászt hozta rá, de ez csak Pándira vet rossz fényt. A kirúgott diákok, Németh G. Béla és Hankiss Elemér a magyar irodalomtörténet-írás legnagyobb alakjánál, Horváth Jánosnál laktak egy ideig, egyébként pedig örülniük kellett, hogy nem jártak sokkal rosszabbul. Elvégezheték ugyanis az egyetemet és kaptak valamilyen, a formátumukhoz nem igazán méltó munkát. Pándi Pál közben bentlakásos pártiskolába ment, majd a karrierje meredeken

emelkedett. A budapesti egyetemen a Waldapfel József által vezetett magyar irodalomtörténeti intézet oktatója lett. Az ötvenes évek elejétől, Király István után, Király javaslatára, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság titkára. Írásai – szaklapokon kívül – a *Szabad Népben*, *Forumban*, *Csillagban*, *Irodalmi Újságban*, *Új Hangban*, *Társadalmi Szemlében* jelentek meg. A Kádár-korszakban pedig Aczél György bizalmasa volt.

Fiatal korában többek szerint jó humora volt. Ennek, állítólag, a pártiskola vetett véget. Élete az elkomorulások sorozata lett, de ez a kellemetlenkedésben és hangoskodásban nem akadályozta meg. Mindenesetre a pártiskolán, vagy már előtte, tökéletesen elsajátította a kommunista nyelvhasználatot. A most következő kis idézet annyira hibátlan megtestesülése ennek a nyelvnek, hogy szinte önnön paródiája:

Az Októberi Forradalom iránti határtalan lelkesedés, szeretet, jelentőségének tudata egyre mélyebbre vésődik egész dolgozó népünkbe. A munkások versenylendületének, az újítók törekvéseinek, a dolgozó parasztok munkájának, haladó értelmiségünk eredményeinek kovásza, lendítő ereje, fényes példaképe az Októberi Forradalom, a világot átfogó proletár internacionalizmus, a hős szovjet nép és nagy vezetői, Lenin és Sztálin. És amikor a szocialista líra hangjait egyre bátrabban hallató új költőink emelkedő gyárkérményekről, teljesített és teljesítendő Tervről, daloló ifjúságról: az új magyar életről írnak, – verseiknek sorai között is ott lüktet, ott dobog az a forradalom, amely megteremtette a világ első szocialista államát, a világ békeszerető népeinek vezetőjét: a Szovjetuniót.³

³ PÁNDI Pál, „Éljen a szovjet, a munkástanács». Magyar költők a Nagy Októberi Forradalomról”, *Szabad Nép* 7, 258. sz. (1949): 10.

Az Eötvös Collegiumban, mielőtt még beborult az ég, csúnyán körberöhögték volna ezért a bekezdésért. Ha nem veszíti el a humorát, Pándi is érzékelhette volna írásának fonáságát. Ő azonban sok hasonló cikket írt a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején. Nincs okom feltételezni, hogy az efféle, hosszú ideig idézhető mondatokat cinikus karrierista írta volna.

Nagyjából egy évtizeddel később, pártja álláspontját tolmácsolva Pándi eltéveszthetetlenül hatalmi pozícióból beszélt Kemény Zsigmondról. Gondolatmenetének érdemi részében nem sok újdonság volt. Inkább csak felelevenítette és kiszínezte, amit Lukács György, először nagyjából a kommunista hatalomátvétel idején, az irodalomtörténet általa sürgetett revíziójának részeként fogalmazott meg, s amihez később Révai József, Király István, Mátrai László is hozzájárult ezzel-azzal. Ezt most nem fogom részletesen dokumentálni, mindössze három rövid idézetet hozok.

Lukács György, 1948:

Kemény Zsigmond a 48-as forradalom után írott röpirataiban lerakta az egész magyar konzervatív reakciós történelemszemlélet és publicisztika alapjait.⁴

Lukács György, 1955:

A legendák lerombolása nem egy esetben sokkal magasabbra emelt egy-egy író, mint ahogy azt kora és utókorának bizonyos szakaszai tették. Vannak természetesen olyan esetek is, ahol ennek ellenkezők a következményei. Ez a Madách

⁴ LUKÁCS György, „A Magyar Kommunista Párt és a kultúra”, *Fórum* 3, 5. sz. (1948): 345.

esete, s ez lenne marxista elemzés esetén még inkább a Kemény Zsigmondé.⁵

Király István, 1953:

Nem véletlen, hogy a romantika-ellenességben többnyire az irodalmi és politikai reakció hallatta ekkor a szavát. Kemény Zsigmond látszólag hűvösen, szenvedélytelenül, nagy történelmi távlatban [...]⁶

Nem szükséges folytatni az idézetet. Ennyiből is látszik, mire megy ki a dolog. Kemény Zsigmondot nem könyvek, még csak nem is tanulmányok, hanem néhány, mintegy mellékesen odavetett mondat tagadta ki a magyar irodalom legjobbjai közül. Pándi Pál pedig még akkor sem nagyon térhetett volna el az efféle véleményektől, ha netán másképpen látta volna Kemény Zsigmondot. Másként látta vajon? Mit is mondott?

Először is nyilvánvalóvá teszi, hogy a pártlap hasábjain annak a hatalomnak részeként és nevében beszél, mely feljogosítva érzi magát, hogy eldöntse, mit szabad kiadni a múlt íróinak művei közül:

Helyes volt hát kiadni ezt a regényt, s helyes szembenézni a Kemény-problémával, hiszen ha a marxisták hallgatnak valamiről, mégoly kényes irodalmi kérdéstről is, az legfeljebb legendássá teszi azt is, ami méltatlan a legendára, de nem teszi tényleges helyére a vitatott jelenséget.⁷

⁵ LUKÁCS György, „Madách tragédiája” 1. rész, *Szabad Nép* 13, 85. sz. (1955. március 27): 4-5; LUKÁCS György, „Madách tragédiája” 2. rész, *Szabad Nép* 13, 91. sz. (1955. április 2): 3.

⁶ KIRÁLY István, *Mikszáth Kálmán* (Budapest: Művelt Nép Könyvkiadó, 1952), 253.

⁷ PÁNDI Pál, „Kemény Zsigmond és rajongói”, *Népszabadság* 16, 254. sz. (1958. október 26.): 7.

Pándi, anélkül, hogy minden értéktől megfosztaná Keményt, a következőképpen fogalmazza át a Lukács Györgytől imént idézett gondolatot:

A felszabadulás után úgyszólván maga a történelem szállította alább Kemény Zsigmond ázsióját: az ellenforradalmi korszak forradalomellenes ideológusa és írója nem olyan öröksége a forradalmi országnak, akit pajzsra kell emelni. Ellenkezőleg: olyan szellemi örökség, amelyet detronizálni kell, s anélkül, hogy tagadnánk bizonyos írói erényeit, küzdeni kell ideológiájának aktivizálódása ellen.⁸

Teljesen világos a szembeállítás: egyfelől forradalmi ország, másfelől forradalomellenes író. A következő részlet nem pusztán forradalomellenességről beszél, hanem kifejezetten az ellenforradalmiság címkéjét ragasztja Keményre. Ennek a címkének a cikk megjelenése idején egészen közvetlen, napi politikai jelentése volt.

Legvilágosabban és legnyomasztóbban a forradalom után írt röpirataiban tűnik elő ez a tudatos, filozófiai igényű ellenforradalmiság. Az *Emlékirat 1849-ből*, a *Forradalom után* és a *Még egy szó a forradalom után* a magyar politikai röpiratirodalom legigaztalanabb dokumentumai közé tartoznak, s riasztó voltukat csak fokozza a magas gondolati igény, értekező színvonal és belső gyötrődés, amellyel Kemény papírra rózta ezeket az eszméket. Sem a formai igényesség, sem a szubjektív meggyőződöttség, sem pedig azok a súlyos körülmények, amelyek között e

⁸ Uo.

röpiratok létrejöttek, nem magyarázhatják a felmentésig ezt a szellemi gerinctörést.⁹

A továbbiakban Pándi kideríti azt is, hogy marxista, kommunista szempontból még Kemény Zsigmond szépírói értékei sem mentesek súlyos fogyatékoságoktól:

Kemény történetei, bármily súlyosak és íróilag igényesek is, nem széles érvényűek, hiányzik belőlük a valóságból sarjadó közösségi mondánivaló feszítőereje – s ha gondos jellemelemzéseiből és szívszorító tragédiáiból következnek is bizonyos közösségi érdekű morális normák, ezeket eleve elszakítja szemlélete az élet elevenjétől, a valóság tényleges sodrásától, megfosztja őket társadalmi tartalmuktól és értelmüktől.¹⁰

Mindebből Pándi számára az következik, hogy:

Szerintünk Kemény Zsigmond életműve nem tartozik a magyar irodalom haladó hagyományai közé [...].¹¹

Egyenes beszéd, nyilvánvaló következményekkel. A következő évtizedekben nem is kapkodták el Kemény műveinek újrakiadását. És mindenkinek, aki ezek után Kemény Zsigmondról értekezett, számolnia kellett a párt állásfoglalásával.

Ha Kemény Zsigmond dolgozná fel ezt a történetet, aligha állná meg, hogy fel ne derítse az egyik szálát, mely ezen a ponton kínálkozik. Pándi cikke a *Nép-szabadságban* jelent meg, majdnem napra pontosan

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.

1956 évfordulóján, 1958. október 26-án, alig néhány hónappal Nagy Imre és társainak akasztása után. Különös párhuzamokat és megfeleléseket sugalló bizarr helyzet.

Átabotában és homályosan Pándi is utal arra, hogy cikke nem független attól, ami 1956-ban és 1956 után történt. A homályosság, mint világosan látni fogjuk, nem véletlen. Az egyik párhuzam teljesen nyilvánvaló, de a rend kedvéért megfogalmazom: 1958-ban Pándi, miként Kemény 1850-ben, a Moszkvában elhatározott katonai intervenciót követő megtorlások, a kivégzések utáni helyzetben volt. Hol helyezi el ez a párhuzam Pándi Pált 1848–1849 térképén? Bizonyosan nem a forradalmárok oldalán. És mit mond ez Pándi életművének arról a feléről, mely az 1848-as forradalomról és a forradalmár Petőfiről szól? Az 1956-os forradalom elítélésével, furcsa fintora ez a sorsnak, Pándi Pál a forradalomra mint szerencsétlen eseményre visszatekintő Kemény Zsigmondhoz közeledett, és jócskán eltávolodott a forradalmároktól. Pándi, igazodva a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány terminológiájához, adhatta volna a cikkének akár azt a címet is: *Ellenforradalom után*.

Ha ezek után, a párhuzam tudatában újraolvassuk Pándi cikkét, képtelenség nem figyelni az olyan szavakra és kifejezésekre, mint amilyen a „örlődés”, „nyomasztó”, „riasztó”, „belső gyötrődés”, „vigasztalanul komor”, „boldogtalan”, „súlyos körülmények”, „szívszorító tragédia”, „szellemi gerinctörés”. Honnan ezek a nagy negatívumok? Kire és mire utalnak? De miért is gyötrődött volna Pándi? Mit is csinált 1956-ban?

Ha megnézzük műveinek bibliográfiáját, találunk két - névvel nem jegyzett - írást az októberi időkből. Mi van bennük? Egyértelmű a válasz: szintiszta forradalmi hevület és retorika. 1956. október 23-i vezércikk:

Vannak olyanok, akik a burzsoá restauráció veszélyét vélik felfedezni e gyűlések izzó-forró vitáiban. Az ilyen aggálynak – hisszük – nincs komoly alapja.¹²

1956. október 29-i vezércikk:

[...] nem fasiszták, nem ellenforradalmárok, nem fosztogatók. Nagyon fontos ezt világosan, minden eddigi rágalommal, tudatos és tudattalan hazugsággal szembeszegezni. Fontos mindennek-előtt azért, hogy tisztán álljon az ország népe előtt e fiatal egyetemisták és ifjúmunkások, a 48-as márciusi hősök igaz és méltó örökösinek arcképe.¹³

Innen eljutni az 1958-as cikkhez, alighanem szükséges volt némi boldogtalanság és belső gyötrődés. Esetleg még a szellemi gerinctörést sem lehet kizárni. De ha ketten csinálják ugyanazt, akkor az nem ugyanaz. A párhuzam ezen a ponton talán félrevezet. Nem érdemes Pándi fejére olvasni saját mondatát, mely szerint „sem a szubjektív meggyőződöttség, sem pedig azok a súlyos körülmények, amelyek között e röpiratok létrejöttek, nem magyarázhatják a felmentésig ezt a szellemi gerinctörést”. Nem mintha a felmentés szóba jöhetne, de meg kell jegyezni, hogy Pándi oly mértékben azonosult pártjának változó állásfoglalásaival, hogy a saját, tényleges indokairól, vagy ahogyan fogalmazott: „szubjektív meggyőződöttségéről” nem könnyű nyilatkozni.

¹² [PÁNDI Pál], „Új, tavaszi seregszemle”, *Szabad Nép* 14, 295. sz. (1956. október 23.): 1.

¹³ [PÁNDI Pál], „Hajnalodik...”, *Szabad Nép* 14, 297. sz. (1956. október 29.): 1.

Akár volt valamiféle gerinctörés, akár nem, a helyzet kétségkívül bonyolult. Pándi Pál a későbbiekben semmiképpen nem szívhatta vissza az 1958-as cikket. Véleménye azonban nem akadályozhatta meg Nagy Károlyt abban, hogy 1964-ben, szintén a *Népszabadságban*, csaknem napra pontosan Nagy Imre kivégzésének évfordulóján, 1964. június 12-én a következőkhöz hasonló mondatokat írjon le:

Regényei, elsősorban a *Rajongók* és a *Zord idő*, s mellettük a *Gyulai Pál*, *Férj és nő*, *Özvegy és leánya*, hogy csak néhány kiemelkedő művét említsük, nagy értékei a magyar regényirodalomnak.

A drámai légkörteremtés új művészi lehetőségeivel ajándékozta meg Kemény a magyar regényirodalmat, s az emberi konfliktusok bonyolultságának, feszültségének idegrendszerét olyan művészi erővel és mélységben ábrázolta, amire addig nem volt példa szépprózánkban.¹⁴

Ez a Nagy Károly viszont a bibliográfia szerint, ha másként nem is, életrajzi értelemben azonos azzal a névtelennel, aki az 1956 októberi cikkeket írta, valamint azzal a Pándi Pállal, aki Kardos Pálnak született. Hiába, nincs mit tenni, az önazonosság időnként feletle bonyolult.

Nagy Károly nem teljesen hallgattatta el Pándi Pált, de a hangját legjobban Kemény szépirói teljessítményének méltatásakor engedte ki. Valószínűleg a belső megosztottság magyarázza, hogy az egyébként oly lobbánékony Pándi miért nem rontott rá osztályharcos marxista dühvel Szegedy-Maszák Mihály Kemény-tanulmányaira, amikor azok sorra jelentek

¹⁴ NAGY Károly, „Kemény Zsigmond”, *Népszabadság* 22, 136. sz. (1964. június 12.): 9.

meg a hetvenes években.¹⁵ A tanulmányokat vélhetően nem Pándi Pál, hanem Nagy Károly olvasta, és közben egyetértőleg bólogatott.

Névváltozás és írói álnév a történetnek Szegedy-Maszák Mihály oldalára eső részében is előfordult – belső meghasonlottságnak viszont nincs nyoma. Ami a névváltozást illeti: 1895. március 25-én kelt rendeletében Ferenc József engedélyezte, hogy Maszák Hugó magát Pesti előnévvel Szegedy-Maszák Hugónak nevezze.¹⁶ De ez csak a módosítása volt az 1887. május 25-i rendeletének, melyben Maszák Hugónak nemességet adományozott Pesti-Szegedy előnévvel.¹⁷ Így állt elő az a helyzet, hogy Szegedy-Maszák Mihály családjának tagjai már azelőtt is nagyra tartották Kemény Zsigmond írásművészetét,

¹⁵ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Költői megformáltság Kemény Zsigmond politikai jellemrajzaiban”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 80, 3. sz. (1976): 352–366; SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Idő és tér Kemény Zsigmond regényeiben”, *Literatura* 3, 2. sz. (1976): 53–79; SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Az elbeszélő és a szereplő viszonya Kemény Zsigmond regényeiben”, *Literatura* 5, 1–2. sz. (1978): 3–25; SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „A történet és az elbeszélés szereplői Kemény Zsigmond regényeiben”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 82, (1978): 475–495; SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Az elbeszélő nézőpont összetettsége Kemény Zsigmond szépprózai műveiben”, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 31, 3–4. sz. (1979): 411–441.

¹⁶ „Személyem körüli magyar ministerem előterjesztése folytán megengedem, hogy *pesti-szegedi Maszák Hugó* budapesti lakos és törvényes utódai a «szegedi» előnevet a pesti előnév épségben tartása mellett, mint család nevet használhassák, illetőleg magukat ezentúl «*pesti Szegedy-Maszák*»-nak írassák. Kelt Bécsben, 1895. évi március hó 25-én. Ferencz József s. k., Báró Jósika Sámuel s. k.” *Budapesti Közlöny* 29, 93. sz. (1895. április 23.): 1.

¹⁷ „Személyem körüli magyar ministerem előterjesztése folytán Maszák Hugó írónak és az országos képzőművészeti tanács jegyzőjének, valamint törvényes utódainak, a tanügy és a szépművészetek terén szerzett érdemei elismeréséül a magyar nemességet a «Pesti-Szegedy» előnévvel díjmentesen adományozom. Kelt Budapesten, 1887. évi május hó 25-én. Ferencz József s. k., Br. Orczy Béla s. k.” *Budapesti Közlöny* 21, 157. sz. (1887. július 13.): 1.

mielőtt még Szegedy-Maszák családról lehetett volna beszélni. Ami pedig az írói álnevet illeti: Maszák Hugó néha „Öreg bácsi” aláírással közölte írásait.

Milyen messzire megy vissza Kemény Zsigmond és a Maszák család kapcsolata? Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* című művében azt olvassuk, hogy Maszák Hugót

[m]ég ezen évben [1861-ben] Királyi Pál meghívta a *Pesti Napló* szerkesztőségébe. 1863-ban Kemény Zsigmond báró társaságában Németországban és Dániában utazott [...].¹⁸

Kemény azonban köztudomásúlag nemigen folyt bele a szerkesztőség munkájába. A tényleges lapkészítést Királyi Pál végezte. Honnan hát a közös külföldi utazást lehetővé tévő kapcsolat? Maszák Hugó egyik írásában találjuk a következő mondatot:

Kemény Zsigmondnál sohasem láttam Deákot, bár szerkesztőségi teendőim végeztével minden nap bementem a báróhoz.¹⁹

De az ismeretségük megelőzte Maszák Hugó alkalmazását a lapnál. A *Pesti Napló* 60. évfordulóján, a lap 1909-ben megjelent mellékletében olvasható a következő részlet:

Ebből a korból fenmaradt egy kép, Szegedy Maszák Hugónak, a *Pesti Napló* egykori érdemes

¹⁸ SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 14 köt. (Budapest: Hornyánszky Viktor, 1891–1914), 8:781.

¹⁹ SZEGEDY MASZÁK Hugó, „Az újságszerkesztés régi rendje”, in *A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi almanachja*, szerk. SZERDAHELYI Sándor (Budapest: Budapesti Újságírók Egyesülete, 1909), 77.

munkásának rajza, mely a *Pesti Napló* 1860-iki vezérkarát örökíti meg.

A kép keletkezésének érdekes története van. Az ötvenes évek végén Maszák Hugó bejáratos volt a *Pesti Naplónál*, melynek pár év múlva formális „dekrétummal” kinevezett munkatársa lett.²⁰

Még ennél is messzebb lehet visszamenni a családi időben. Barabás Miklós, akinek Ilona leányát Maszák Hugó 1866-ban feleségül vette, 1847-ben készített arcképet Kemény Zsigmondról. Barabás és Kemény talán már Nagyenyeden megismerkedtek egymással, ahová Kemény 1823-ban érkezett, s ahonnan a négy évvel idősebb Barabás 1828-ban távozott végleg. Nagyenyed nem volt olyan nagy, hogy könnyen elkerülhették volna egymást. Mindenesetre id. Szász Károly szerepet játszott mindkettőjük diákéletében, Barabás pedig – arcképrajzoló minőségében – kapcsolatba került a Kemény család egyes tagjaival, például Kemény Simonnal és Kemény Domokossal. Járt a házban is, melyben Kemény Zsigmond lakott.

Szegedy-Maszák Mihály, azt hiszem, ennél sokkal jobban ismerte családját és Kemény Zsigmond kapcsolatát, de magáról is, a családjáról is csak ritkán és szűkszavúan beszélt. Az egyik ilyen alkalommal a következőket mondta:

Kemény Zsigmond apám kedvelt írója volt. A családi örökség is arra készítetett, hogy foglalkozzam vele, hiszen *A rajongók* szerzője egyik apai ükapámnak, Barabás Miklósnak közeli barátja volt, a Világos utáni két évtizedben pedig a festő veje, Szegedy-Maszák Hugó újságíróként

²⁰ ZUBOLY [BÁNYAI Elemér], „Pesti Napló jubileuma”, [Melléklet], *Pesti Napló* 60, 57. sz. (1909. március 9.): 9.

közvetlen munkatársa lett s azután legidősebb fiának keresztapjául is Zsigó bárót választotta.²¹

Már csak arra van idő, hogy röviden elmondjam, milyen felemás módon csapott össze Szegedy-Maszák Mihály és Pándi Pál Kemény Zsigmond ügyében. Természetesen a hetvenes években is, mint már igen régen, talán mindig is, szokás volt a tárgyra vonatkozó korábbi nézetek összefoglalásával, bírálatával indítani monográfiát, tanulmányt. Szegedy-Maszák Mihály azonban másként járt el. A leghatározottabban nem engedte meg, hogy Lukács György, Király István vagy Pándi Pál nézeteinek felidézésével ürügyet szolgáltatson a maradiaknak tanulmányai megtámadására. Nem Barta János, Sötér István, Nagy Miklós módszerét követte, akik az MKP, MDP és MSZMP nevében megfogalmazott elítélő állásfoglalások egyes mozzanatain magukat átküzdve dicsérték Kemény Zsigmond szépírói értékeit. Lavíroztak, lavírozniuk kellett. Szegedy-Maszák Mihály nem ezt tette. Talán valamelyest udvariatlanul, talán kissé nyeglén, de fütyült Lukácsra, Királyra, Pándira. Ekkoriban idézte Baudelaire-t:

A népek – akár a családok – önmaguk ellenére termelnek ki nagy embereket. Minden erőfeszítésükkel azon vannak, hogy híjukkal legyenek. Így azután a nagy embernek nagyobb támadási erővel kell bírnia, mint amekkora ellenállóerőt az egyének milliói összegyűjtenek.²²

²¹ „Ami a mi dolgunk: Szegedy-Maszák Mihállyal beszélget Szirák Péter”, *Alföld* 46, 4. sz. (1995): 35.

²² SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Németh G. Béla: *Mű és személyiség. Irodalmi tanulmányok*. Bp. 1970. Magvető K. 750 l. (Elvek és utak)”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 76 (1972): 385.

Sejtelmem sincs, Szegedy-Maszák Mihály tudott-e, s ha tudott, miképpen gondolkodott a névtelen vezércikkíró, Pándi Pál és Nagy Károly bonyodalmairól. Arra viszont határozottan emlékszem, hogy Pánditól, az akadémikustól, a tanszékvezetőtől, a *Népszabadság* rovatvezetőjétől, a *Kritika* főszerkesztőjétől nem sok jót várt.

S valóban, a gimnáziumi tankönyveket vitatva Pándi Pál felülkerekedett mind Nagy Károlyon, mind a névtelen vezércikkírón, amikor Kemény kapcsán ismét felmondta a leckét:

[...] a nemzet sorsán könnyíteni szándékozó röpiratok olyan retrográd nemzet-képet nyújtottak, amely egy évszázadon keresztül forrása volt különféle, gondolatilag igényesnek vélt forradalomellenes tendenciáknak.²³

A tankönyvekről folytatott vitát nem szükséges áttekinteni most. De ezúttal is, mint az 1958-as cikkben, a hatalom és fenyegetés főszólama mellett hallani egy érdekes, visszatérő mellékszólamot is. Nevezük, a rövidség kedvéért, Bástya elvtárs szólamának. Az egyik alkalommal ez így hangzik:

Az ELTE magyar irodalomtörténeti tanszékeinek oktatóit [...] nem tájékoztatták az új tantervről.²⁴

A cikk sok mennydörgése és villámlása mellett ez, ha nem is sírósnak, de meglehetősen panaszosnak hangzik. Nem emlékszem, hogyan értettem, amikor először olvastam, de most azt hallom ki belőle, hogy a beszélő attól tart, megkerülik őt. Nincs rá szükség. Nem ezt várta. Jól elvannak nélküle is. Nem ezt ígér-

²³ PÁNDI PÁL, „A mi «Marx téri hidunk»”, *Kritika* 10, 7 sz. (1981): 26.

²⁴ Uo.

ték neki. Semmibe veszik. Nem erre szerződött – az ördöggel.

Pándi félelmei, állapíthatjuk meg, beigazolódtak. Valóban megkerüljük őt. Saját jogán nem, csakis Szegedy-Maszák Mihály miatt jön elő, amit Keményről valaha is mondott.²⁵

²⁵ Az ilyesmi nem szokás, mégis idézem – nehogy elveszenek – Dobás Katának a fenti szövegről készített lektori jelentésében olvasható három megjegyzését: „1. Barabás Miklósnak a litográfián kívül van még egy festménye is Keményről (1876) – jelenleg a kolozsvári Bánffy-palotában található; 2. Szegedy-Maszák Hugóval készült egy interjú 1914-ben, itt is beszél a Keménnyel való kapcsolatáról: ZUBOLY [BÁNYAI Elemér], „Feljegyzések báró Kemény Zsigmondról. Beszélgetés báró Kemény riporterével”, *Új Nemzedék*, 1914. ápr. 19. és máj. 24., (17. és 22. sz.) [Interjú Szegedy-Maszák Hugóval], 16–19; 14–16; 3. talán adalék lehet a „mellékszereplők” kapcsán, hogy Szegedy-Maszák Mihály három irodalmárt emel ki a bírálóinak adott válaszában (akadémiai doktori értekezés, 1989), akik hatottak rá: Barta János, Sötér István és Martinkó András.”